

BARTIS FERENC

RÁCSOK KÖZÖTT ROMÁNIÁBAN

(Erdélyben éjfélkor virrad)

Szárzavillámok Szárhegy fölött

Csikszentdomokoson fogamzottam meg, Édesanyám szülőfalujában. Márton Áron püspök és Kurkó Gyárfás rokonaim ősi hajlékának a szomszédságában, de Szárhegyen láttam meg a napvilágot, ahol Édesapám is született. Így aztán mind a két nagyközséget bölcsőm vidékének tekintem. Felmenő ágon, szüleim familiáiban, a Bartisok, illetve a Kardák között akadtak katonatisztek és papok, erdőmunkások és gyártulajdonosok, ezermesterek és földbirtokosok, földönfutók és politikusok, írók és orvosok, önfeláldozók és áldozatok egyaránt. Volt és van egy közös vonásuk: a becsület és a szabadság imádata.

És ez jellemezte a lakosságot is.

Szülőfalum tehát, Gyergyószárhegy. Valamikor megírtam a történetét, de a Securitate elkobozta a kéziratot. . . Most csupán néhány mondatban foglalnám össze történelmét. Szárhegynek, és a Szármánynak a jelentése: Tarhegy vagy Fehérhegy. Dr. Tarisznyás Márton, a Gyergyószentmiklósi Múzeum igazgatója szerint – aki a nyolcvanas évek elején rejtélyes halált halt –, mint az ásatási leletek és a Lázár-kastély területén talált ősi vár- és erődítménymaradványok bizonyítják, Szárhegy már a honfoglalás előtt több évszázaddal, mint jól szervezett település létezett. Valamikor lovagtornákat rendeztek itt; megfutamították a törököt, mint annak idején a tatárt, majd pedig a moldovai vegyes hadsereget, amely eseményhez a Puskás Klára legendája is fűződik. Számomra a legfontosabb az volt, hogy itt nevelkedett Bethlen Gábor és itt dolgozott Kájoni János. . . S fogalmazhatnék így is: Bethlen Gábor emléke annyira átítatta gyermeki eszmélődésemet, hogy meghatározó tényezővé vált egész életemre.

Túl a felnőtt okoskodáson, úgy szólok szülőfalumról, ahogyan akkor élt bennem. Hatalmas házsereg, amely csíki árpaperecként fogja közre a hegyeket, egy hajításnyira a Marostól, a Gyilkos-tó majdnem tőszomszédságában. A hegy sörényén szerénykedik a Szent Anna-kápolna, lejjebb a kolostor, tőle nem messze a Nagytemplom, s a kettő között talán a világ legszebb temetője, ahol Édesanyám is nyugszik. Aztán számtalan patak: Gődücs, Zékányok, Nagypatak, Holtárok, Csinód, Benevesze, Cárina és a többiek. A második világháború alatt (is) Szárhegynek kilenc iskolája, tizenegy mészárszéke, hat boltja volt. No, meg volt két fűrészüzeme, lengyára és négy cserép- és téglagyára. Erdőlésből, mezőgazdaságból, állattenyésztésből, iparból, kőbányákból, a külhavasokból, a Székely Közbirtokosságból, ezermesterkedésből, katonáskodásból éltek az emberek. . . Közepesen, de kulturáltan. A Főtéren őrísi park. Középen egy jókora kőoszlop, s annak oldalain márványtáblák azok nevével, akik „Hősi halált haltak Szent Hazánkért”. Tovább, a néptanács előtt egy feszület, rajta Krisztus. . . Szülőfalum nevét

állandóan változtatták. Szárhegy valamikor az Osztrák-Magyar Monarchia idején volt Gyergyócsászárhegy, aztán Sarhegiu, majd Lazareni, aztán ismét Szárhegy, később pedig Lazarea lett. Ma is az. Még mit is mondhatnék? A carrarai márvány után itt található a legjobb minőségű fehér márvány, szomszédságában pedig a detroit, amelyet Ditrórol neveztek el, ahol Puskás Tivadar született és a világhírű sebészorvos, dr. Mátyás Mátyás, valamint dr. Csiby Andor szociográfus és történész. Lakosságának létszáma hat-hétezer között mozog, de volt jóval több is. Itt a katolikus székelyek mellett otthonra találtak az örmények, a zsidók, a cigányok, a taliánok, a lengyelek, a románok. Valamennyien nagyszerű székely-magyarok voltak! Nem ismertünk osztálykülönbséget és nemzetiségi megkülönböztetést. Ha elmentünk hazulról, az ajtót sohasem zártuk be. Szárhegyen gyermekkoromban ismeretlen volt a lopás, a betörés, a csalás, a válás fogalma. Igaz, a legények gyakran és könnyen bicskát rántottak. . . Persze, a lányokért. Nálunk teljesen nőközpontúak voltak a hétköznapiak és az ünnepek is. A férfiú biztosította munkája, becsülete révén a társadalmi tekintélyt, az asszony pedig szeretetével és szerelmével a család szentségét, amelyet ha valaki, bár érintőlegesen is, megsértett, el kellett búcsúznia Szárhegytől, mert vagy agyonverték vagy kiközösítették, függetlenül attól, hogy gatyát viselt vagy bugyigót. . . Még anynyit, hogy Szárhegyről az idők sodrásában 9139 főiskolás vagy egyetemet végzett atyánkfia vagy -lánya került ki a nagyvilágba. . . (Ez az adat a kezdetektől egészen 1980-ig érvényes.)

És ma sincs olyan szárhegyi lakos, beleértve a gyermekeket is, aki ne tudná, kívülről ne tudná (!) a Székely Himnuszt, a Szózatot, a Magyar Himnuszt, a Nemzeti Dalt és aki ne járna el a templomokba.

S most hadd következze a történelem! Gyermeki szemmel. A harmincas évek végét írták akkor.

Állandóan a nyakunkon voltak a román perceptorok, mindig foglalni akartak. Ilyenkor apám rendszeresen megkínálta őket egy-egy bögre pálinkával, aztán pénzt nyomott a markukba, s egy jó darabig nem jöttek behajtani az adót. Édesapám valami ilyesmiket mondott Édesanyámnak, hogy ő a románoknak nem fizet adót, hiszen hamarosan jönnek a mieink, a magyarok. . . Nagy volt a várakozás. A szüleim és a szomszédok állandóan sutogtak, éjszakáztak a rádió mellett; mi a nővéremmel addig hallgatóztunk, míg elnyomott az álom. . . Aztán egyszer, mit ad a Fennvaló! Édesanyám az ölébe kapott, és zokogott örömeiben: – „Drága kicsi fiam, mától kezdve már nyíltan is magyarok vagyunk!” – Apám pedig kijelentette, hogy eleget volt román koncentráción (átképzés), most önként jelentkezik a magyar hadseregbe. Erre aztán rálapátolt Bartis Sándor bácsi is (Koós János anyai nagyapja), majd jött Bartalis Kálmán, Becze Antal, Becze Dénes, Fülöp János, Korpos Antal, Keresztes András, Keresztes Álózszi, Polgár Sándor, és a többi (szomszéd), s kupaktanácsot tartottak: Észak-Erdély visszakerült az anyaországhoz. Ezek a férfiak, mind családosak, együttesen úgy döntöttek, hogy

azonnal önkéntesen jelentkeznek a magyar honvédségbe. Gáll Feri bácsi is megjelent, mint a kinyilatkoztatás, pedig pénzhamisítás miatt (ezermester volt) bebörtönözték a románok. Azt mondta, hogy lefizette az örököt s így szabadult ki a tömlőcből. A falu pénzügyminiszternek hívta, hiszen még az istállójában, a tehenek alatt is, a földben pénzt találtak nála a házkutatáskor. Érdekes helyzet volt; a román hatalom már kivonult, de a magyar még nem érkezett meg. Közben kiderült: Gáll Feri bácsi rengeteg lejt hamisított s azt többnyire odaadta a szegényebbeknek, hogy tudják fizetni az adót s a közterheket. Nemcsak magának hamisította a pénzt!

Bevonult a magyar hadsereg! Volt kürtőskalács, fenyőpálinka, ribizkebor és bárány- meg borjúsütés. Minden utca szádában díszkaput emeltek. Verseket mondtak a felnőttek, és mindenki énekelte a Himnuszt. . . A katonákat a tiszta szobákban szállásolták el, a háziak a csűrben és a szénapadláson háltak. A mi házunk nagy volt. Az L-szobát Édesapám odaadta irodának, a kicsi házban a honvédek aludtak, a nagyszobában a tisztek. Néhány nap múlva a tűzoltóparancsnok megfújta a trombitáját minden utcáskoron, hogy „. . . közhírré tétetik. . . mindenki menjen a Főtérrre, ahol. . .” És mindnyájan ott voltunk. Kiállt a községháza elébe a bíró és egy katonatiszt, aki többek között olyasmiket olvasott föl és adott ki parancsba, hogy (szó szerint nem tudom idézni) mindenkinek a vallását, az anyanyelvét tiszteletben kell tartani, ellenkező esetben megbüntetik a törvénszegőt. . .

Az Észak-Erdélybe bevonuló magyar hatóságok első rendelete, parancsa nálunk ez volt!!! Émlékszem, Vizsoli (Vijoli), a kék szemű molnár, így hívtuk; Muresan, a pásztor, Patrichi, a rendőr és még több román, odamentek és megköszönték a bírónak és a magyar katonatisztnek, s együtt örvendeztek a székelyekkel. . . Nem is esett bántódásuk soha! Glück bácsi, a zsidó, Zárug, az örmény kereskedő, Tartani, a talián kőfaragó külön fejezték ki elismerésüket az elhangzott parancsért és rendeletért.

Apámék jelentkeztek a magyar hadseregbe.

Csak az öregei, a betegek nem. Azok az asszonyok, akiknek a férjük vagy már nagyocská legénykéjük otthon maradt, valósággal szégyellték magukat. De a magyar honvédek sem tétlenkedtek: végezték a mezei munkát a hiányzó férfiak helyett! És: javították az utakat, a vasútát, építették, közben gyakorlatoztak, míg nekem megrökönyödésemre iskolába kellett járnom. . . Ezt tartottam a legnagyobb igazságtalanságnak! Mindenki arról beszélt, hogy fölszabadultunk, én pedig rabságba kerültem. . . Elhatároztam barátaimmal együtt, hogy elszegődünk katonának. De Édesanyám két csók között lebeszélt nagyszerű elhatározásomról, s így továbbra is firkálnom kellett a betűket és a számokat a palatáblára.

Aztán Szárhegyről eltűntek a katonák és nem tértek vissza a berukolt férfiak. . . Asszonyok, öregek és gyermekek uralkodtunk a falu fölött, amely ma már a tudatomban magába foglalja az egész világot. . .

Egyszer betoppant Édesapám. Leoldotta a derékszíját, a pisztolyt és a ka-

dot föltette a ruhásszekrény tetejére, hogy ne érjem el. . . sokat beszélgettek Édesanyámmal. Mindketten sírtak és örök hűséget fogadtak egymásnak. . . Tudtam, hogy belőlük, a szerelmükből való vagyok, s boldog voltam, hogy olyan csodálatosan szeretik egymást és engem is a testvéremmel együtt. . .

Édesapám másnap reggel felöltözött. Irigyeltem a pisztolyát, a kardját, a csillagjait, derékszíján a lógó gránátokat, a csizmáját, a magas homlokát, láb-szárában az aknaszilánkokat. . . Ekkor voltam nyolcéves. Édesapám megcsókolt mindhármunkat. Aztán szőke fejemre tette a kezét s ezt mondta: – „Ferike fiam, rád bízom Édesanyádat és Gizikét, a testvéredet; a szülőházunkat és ezt az egész vidéket, ameddig a szemed ellát. . . Nekem el kell mennem. . . Meg kell védenünk hazánkat, hogy magyarok maradhassunk. . . Fiam, szeretném, ha holtomban is büszke lehetnék rád! Istennek hagylak. . .” Kint, a kapu előtt várta egy autó. Beült. Nem integetett vissza. Láttuk, hogy két tenyerébe fogja a fejét. . . És elment.

Akkor ért véget az én gyermekkorom. . .

Magamtól megtanultam fát vágni, kaszát fenni, kaszálni, szántani, vetni, aratni, nem-félni a sötétségtől az erdőben sem, úgy dolgozni és viselkedni, hogy bátorítsam Édesanyámat, megtanultam elrejtetni a könnyeimet, hiszen egy férfiúhoz nem illik, ha sír, de kizokogtam magam Csillag csikóm nyakába kapaszkodva. . .

Így kínlódtam az Időben, mert nem az Idő múlik el, hanem mi benne. . . Ezt már akkor fölismertem. Lementem nagyapámhoz, aki az első világháborúban tüzértiszt volt és rengeteg éremmel tért haza, s megkérdeztem, hogy mi várható, mikor jön haza Édesapám? Röviden mormogta: – „Én jó katona voltam, mindig győztem a fronton, de a politikusaink eldorbézolták a győzelmemet. Most is így lesz. Mátyás király óta Magyarországnak nem volt egyetlen jó politikusa sem.

Este volt. Odabújtam Édesanyám szent ölébe. Benedek Elek meséiből olvasott föl nekem. Már-már elszenderültem, amikor szörnyű recsegést-ro-pogást hallottunk. Édesanyám valami alkalmatosságot kapott magára, s az utca felé kinyitotta az ablakot. Aztán hirtelen becsukta. Visszabújt az ágyba, s csak ennyit mondott: – „Kicsi fiam, a németek megérkeztek.”

Reggel Édesanyám megfogta a kezemet (mindig ezt tette, és mindenhová magával vitt), és úgy léptünk ki a házból. Ekkor láttuk, hogy egy német tank egyszerűen maga alá taposva a kapunkat, a kútgárgyát és a pincénk boltozatos bejáratát, úgy jött be az udvarunkba. Hátul, a kertünkben nagy lovak, azt hiszem, muraköziek lehettek, tébláboltak. A veteményeskertünk kellős közepébe fölállítottak egy ágyút. Hát ez nekem igen tetszett, csupán a zöldségeket sajnáltam, no meg a kapunkat, a kútgárgyát és a pincebejáratot. A front közel volt. A Békási-szorosnál.

Aztán fogalmam sem volt, hogy mi történik. A németek egy hajnaltájt elmentek. Azt se mondták, hogy félkalap. . .

Másnap más ruhában más németek jöttek a faluba. Rengeteget kiabáltak. Aztán ők is eltűntek.

Édesanyám megkért, senkinek se mondjam el, hogy zsidókat, kommunis-
tákat, katonaszökevényeket fogunk elrejtteni a pincében, a padlásán és a ki-
csi házban. Amit Édesanyám mondott, az számomra szent volt. Mi min-
dent megbeszélgettünk hármában, közöttünk nem volt titkolódzás. . . S
néhány nap múlva megérkezett Kin Sárrika az apjával, aztán Grün bácsi
egyedül, dr. Ziegler Emil orvos bácsi, Grünsteinék, Méth Ferenc kereskedő
és mások. Valamennyien a ház padlásában és a csűrben „laktak”. Édes-
anyám mindig egy egész kalákanak valót főzött. . . Sőt, még többet!

Elindultunk hárman a Maros felé: Édesanyám, a nővérem, Gizike meg
én. Kosárban vittük az élelmet, s a szűrös drótkerítésen át bedobáltuk az em-
bereknek. Ezt jó néhányszor megtettük. De egyszer egy őr ránk lőtt, illetve
mellénk vagy a levegőbe. Én sem tudom. Édesanyám sírt, és futásnak ered-
tünk. Azt mondta, megfenyegetett egy német, hogyha még egyszer ilyesmit
csinálunk, lelő mindnyájunkat.

Éjszaka Édesanyám elmondta a „vendégeinknek” a történeteket. Nem le-
pódtak meg. Grünstein bácsi főnökösködött, s a többieknek azt tanácsolta,
hogy néhány nap múlva éjszaka induljanak el a havasokon át a szovjet csa-
patok elébe. El is mentek. . . Valamennyien életben maradtak, kivéve Sári-
kát. Dr. Ziegler Emil jóval később a gimnáziumban iskolai orvosom volt. . .
(Kicsi a világ!)

Alig tették ki a lábukat a házunkból, mások érkeztek helyettük: katoná-
szökevények. . . Sokan. Ekkor valamennyi szomszéd összefogott: civil ru-
hát szereztek nekik, fölcsomagolták őket ennivalóval, s aztán örökre elmen-
tek. . .

Egyik estefelé Édesanyám éppen A dzsungel könyvét olvasgatta nekem,
amikor repülőgépmoraj zúgott át a falu fölött. Ekkor bombázták le először a
ditrói vasútállomást, majd kint a határban a tanyának álcázott lőszerleraka-
tot.

Az emberek összevissza rohángáltak. Gyergyószentmiklós felső fele láng-
ba borult, s égett az erdő is. Az öreg, pipás Páll Anti bácsi áttipegett hozzánk,
s mondta, hogy románok hátba támadták a magyar katonákat, betörték a
Gyergyói-medencébe. Aztán jött Becze Kati néni, és segített Édesanyámnak
a családi iratokat, néhány értéktárgyat és egy pár könyvet becsomagolni
négy ládába s lecipelni a pincébe, az ászkok alá. . .

Másnap kora reggel, úgy hírllett, összeült a község előljárósága, hogy hatá-
rozzon: ha a szovjetek jönnek Szárhegyre, akkor senki se menekül, ha pedig
a románok érnek ide hamarébb, akkor mindenki szedi a sátorfáját és fegyel-
mezetten elhagyja a falut. S hogy ki teszi be először a lábát Szárhegyre, az a
Békási-szorosnál dúló harcoktól és Gyergyószentmiklós megvédésétől függ.
Úgy mondták a felnőttek, hogy a németek visszavonultak, s a magyar leven-
tékre és egy csapatnyi székely határőrre bízták a Gyergyói-medence védel-
mét. Utólag derült ki: valóban így volt igaz. . . Visszaverték a román oszta-
gokat. Két hétig csak távoli ágyúdübörgést lehetett hallani, de attól az embe-

rek végezték a napi munkát, s mind azt hangoztatták, hogy „nem veszítet-tük el a háborút”, az öregek és a családfenntartó fiatalabb férfiak közül so-kan elbúcsúztak szeretteiktől, s elindultak önkéntesekként a front felé. . . Is-mét megjelentek a németek, de nem harcolni jöttek, hanem embereket szedtek össze, legtöbbet Salamon Ernő költő barakk-világából; teherautó-kon akarták elvinni őket, de előzetesen a falubeliek a Szárhegy bejáratánál levő kőhidat felszedték, s itt meg kellett állniuk. Közben megjelentek a rep-ülő, gépfegyvereztek, az egyik autó kigyulladt, s a katonák és a foglyok szétszéledtek, menekült, ki merre tudott. . . Így keveredett be hozzánk há-rom zsidó férfiú és asszony, valamint két német katona, akiknek Édesanyám civil ruhát adott. . . Jócskán ettek. Közben én eldicsekedtem nekik, hogy Édesapám iskolatársa és barátja volt Salamon Ernőnek. S bántott, hogy kap-kodnak, nem figyelnek rám, hanem az egyenruhákat bedugják a kemencébe és begyújtanak. Ugy látszik, számukra ez fontosabb volt, mint az én mondó-kám. . . Együtt mentek el: a zsidó foglyok és a német örök. A volt katonák fegyvereiket bedobták a kútba. Éppen csak ez hiányzott nekünk. . .

Néhány napra rá ismét más németek érkeztek, akik elhajtották az állato-kat, csupán két tehén és két csikó maradt az istállónkban. Volt olyan jószág is, ahol még egyet sem hagytak meg a gazdának.

Az ágyúdörej hol távolodott, hol pedig közeledett. Nyöszörgött már az ég is, nemcsak a föld. A falu bölcsei határoztak: menekülünk. . .

Voltak, akik vonattal vágtak neki a nagyvilágnak, de legtöbben szekerek-vel, fogatokkal indultunk el. . . Volt egy borjú nagyságú bernáthegyi ku-tyánk, Buksi, őt nem vittük magunkkal. Otthon maradt. S a többi kutya is

A menekülésről most és ezennel csak ennyit: Szilágycsehiig jutottunk el. Itt hármas tűz közé kerültünk. A nagy kavarodásban elvesztem. Egy lövé-szárokféléből szedett ki egy addig számomra teljesen ismeretlen egyenruhás lovas katona. Kozák volt. Fölkapott maga mellé a nyeregbe. Mindenütt ha-lottak és sebesültek. Jajgató emberek. Eszeveszett civilek. Rohangáltak. Ki-abáltak. Megláttam Édesanyámat. Kiáltottam neki. Ő szaladt felém. A lovas megállt. Leugrott a nyeregből, és leemelt engem is. Édesanyám magához ölelt, csókolt, aztán hirtelen a nyakából levette az aranyláncát, amelyen egy Krisztus-feszületecske lógott, és a katonának adta, aki egy darabig nézegette, aztán betette zubbonya felső zsebébe, föl pattant a lovára, visszaentegetett és elváltázott. Ő volt az első szovjet katona, akit életemben láttam.

A menekülttábor visszaindult. Haza. Ősszel hagytuk el Szárhegyet, s most már kellett volna, hogy tavaszodjék. . .

Hosszú karavánsor kígyózott végig az utakon. A román katonák egy-egy faluban vagy városban betereltek a piacra. Itt ránk törtek a civil románok, turkáltak a holmijaink között, és mindenki azt vitt el, ami neki tetszett. . . Lassan kezdtek apadni a szekerek. . . S különösen azután, hogy a román ci-vilek nyakig fölfegyverkezve elkötötték az állatokat is a menekült szekerek

elől. . . Így aztán gyalog, semmi nélkül érkeztünk haza Szárhegyre, szinte valamennyien. . .

A Bucsinon ereszkedtünk alá a völgybe. Itt még jó nagy hó volt. A tetőről láttam a szülőfalumat. Mi, gyermekek futásnak eredtünk, árkon-bokron át! A vasútállomás és a mellette levő fűrészüzem romhalmaz volt. . . Ablakok, ajtók tárva-nyitva vagy bezúzva mindenütt. Így nézett ki a mi házunk is. . . És a másé is. Az országútjával egyidős aggastyánok mondták, akik már nem menekültek velünk, hogy a vasgárdisták, a mániuisták és a voluntárok (önkéntesek) dúlták föl a falut, megerősakoltak néhány öregasszonyt és ágyhoz kötött beteg nőt, s nagy szerencse volt a szovjet katonákkal, akik a garázdálkodók közül kettőt is lelőttek s el is temették őket Barabás Frigyes kőfaragó mester háza előtt. . .

Édesanyámmal hozzáláttunk rendbe rakni a házat. Nem volt mit enni. . . És nem volt vetőmag, nem volt pityóka sem. Mindent elvittek a gárdisták. Az egész falut kirabolták. Így nem lehetett elkezdni a tavaszi mezei munkákat sem. Hiszen állat sem volt, amivel szántani, boronálni lehetett volna. . .

Úgy nézett ki, hogy Szárhegyen megállt az élet. De nem. Akinek volt egy farkincányi lova vagy tehene, egyesbe fogta és annyit szántott, amennyit tudott. Mások ásóval estek neki a kerteknek és a mezőknek. Itt-ott a vermekből és a pincékből előkerült valamicske pityóka is. Vastagon hámozták, és a héját elültették. . . Mihelyt kizöldült a határ, már nem is éreztük az éhséget, hiszen volt cikória, csihány, laboda, vadsóska és mindenféle olyan növény, amit addig soha még meg sem kóstoltunk. A férfiak közül többen is eltámolyogtak a távolabbi vidékekre, és ott vásároltak egy-egy törpe, tarka, fehér-fekete tehenet. Az asszonynépség kitakarította az iskolákat, a községházát, megsöpörte a főteret. . . Ismét megkondultak a harangok. . . Szóval, elkezdődött újból az élet. A fehérnépek állandóan sírdogáltak: egyik a férjéért, másik a fiáért rimánkodott, de sokan mind a kettőért. S nem éppen hiába, mert kezdtek hazaszállingózni: egyenruhában, civil-condrában; épen vagy rokkantan, de jöttek! S azok, akik akkor nem érkeztek meg, valahol a harctéren maradtak vagy a fogolytáborokban. . .

Édesapámat hiába vártuk.

Szomorúak és elkeseredettek voltunk, de nem panaszkodtunk egymásnak. Megkezdődött a csonka tanév is. Kevesen voltunk. A háborúnak és a menekülésnek sok gyermek áldozatul esett. Aztán pedig valamiféle járvány is lábra kapott, s anyám megtiltotta, hogy kibújjak a házból.

Éppen a lakásunk előtt elhúzódo árkot takarítottam, amikor az utcában jajveszékelés támadt. Mindenki futott le a főterre, ahová – állítólag – katonafoglyok érkeztek. De apám nem volt közöttük. . . Hónapok múlva, egy éjszaka valaki halkán kopogott az ablakon. Édesanyámmal odalopakodtunk az L-szobánk ablakához, s a függönyön át meglestük, hogy ki az?

Édesapám volt! Szakállasan, soványan, pufajkában és bocskorban. Még beszélni is alig tudott. Fogságba esett, tizenegy társával. Ő megszökött Pás-

kuly barátjával együtt. Hónapokon át bandukoltak, bujkálva jődögéltek házáig. Édesanyám azt mondta nekem és a nővéremnek, hogy senkinek se szóljunk apánk hazatértéről. Nem is szóltunk! Apám kipihente magát, megborotválkozott, evett is valamit s a belső szobában tartózkodott. Az udvarra csak éjszaka ment ki. Megtudtuk, hogy többen is hazaszöktek a fogságból, akiket beidéztek az újonnan alakult Miliția-parancsnokságra és letartóztatnak. . . Ezek a karszalagos milicisták végigkutaták a házakat, a csűröket és az istállókat a fogolyszökevények után.

Apám kibujdosott a havasokba. Néhanapján éjszakánként hazalopakodott. Máskor én látogattam meg őt és barátait. A hegyek hemzsegték a menekültektől. Kik voltak ők? hadtestüktől leszakadt, „elkallódott” német katonák; a deportálásból megszökött vagy már előzetesen elrejtőzött zsidók; magyar katonaszökevények; nemrég ilyen vagy amolyan politikai ösvényeken bandukoló önjelölt szónokok; módosabb-tehetősebb egyszerű székely emberek és zömével olyanok, mint Édesapám, akik a fogolytáborokból szöktek meg, valamint néhány olyan román katonatiszt, aki nem értett egyet az átállással, de számtalan olyan román közlegény is, aki nem akart tovább harcolni.

Láttam, tapasztaltam: valamennyien megértették egymást, bizalom örködött közöttük és fölöttük. Nemsokára régi illegalista kommunisták is csatlakoztak a „havasiakhoz”.

Miből és miért adódott ez a lehetetlen állapot, hogy a hajdani ellenfelek menekülttársakká váltak? Egyszerű a magyarázat.

Romániában akkor uralkodott még a király, úrhatnamoskodtak az ügyvezető történelmi pártok, fosztogattak és gyilkoltak a maniuiisták és a vasgárdisták, a kommunisták csak akkor hangoskodtak, ha kéznyújtásnyira találtatt legalább néhány szovjet katona. Senki sem bízott a román politikában. És még nem dőlt el Erdély, főként Észak-Erdély sorsa. A menekültekből szinte nemzetközi brigád alakult a román fasisztákkal szemben, akik halomra gyilkoltak Szárazajtán, Régenben, Ditróban, Dédán, Marosvásárhelyen, Csíkszentdomokoson és más helységeken. Egyetlen megoldás mutatkozott: a székelység kezdte megszervezni az önvédelmét.

Végre örömhír támadt! A szovjetek lefegyverezték a román fasiszta alakulatokat, bandákat és kitiltották Észak-Erdélyből!

Ekkor előszállingóztak a „havasiak” is. Apám határozott: elmegy dolgozni a SZOVRÓM-nak (szovjet-román közös vállalat), amely az utak, a hidak, a vasutak helyreállításán fáradozott, hogy anyagilag talpra álljon a család. Több mint ötszázan keltek útra, de úgy becsapták őket, hogy másfél év után gyalog jöttek haza. Ugyanis, az a kevéske pénz, amit ama derék férfiak havonta küldözgettek a családjuknak, amolyan előleg volt, amit sohasem tudtak ledolgozni. . . Bojári szokás, amit átvett és szentesített később a törvény is.

Jól-rosszul, de ismét együtt volt a falu apraja-nagyja, igaz, sok házból hi-

ányzott a szeretett fiú vagy férfiú. . . Az özvegyeknek és az árváknak mindenki segített, hogy ne érezzék a támasznélküliség veszedelmét. A felnőttek robotoltak, a gyermekek nekik segítettek és iskolába jártak; a Székely Himnusz, a Szózat és a Magyar Himnusz felsikoltott minden misén, összejöveteleken, keresztelőkön és temetéseken.

Igen ám, de egyik éjszaka fölvert nyugodalmunkból Kedves Ferenc bácsi, Csíkszentdomokosról, aki szintén rokonunk volt Édesanyám részéről. Ezt mondta – „Kilencen vagyok”. S valóban kilencen is voltak. Menekültek. Feri bátyám két dologra volt büszke: a régi román világban felajánlották neki egy román bank irányítását, és visszautasította; aztán pedig ő fogadta Horthyt és a magyar kormány küldöttségét a Déda-Szeretfalva közötti vasútvonal felavatásakor. S nos, kiderült, hogy most eme büszkélkedéséért menekülget. Valami olyasmiket mondott a szüleimnek, hogy már nincs hatalma Kurkó Gyárfásnak. A Román Kommunista Párt, amelyet a románok mellett 1921-ben magyarok, zsidók, németek és szerbek alakítottak, elrománosodott, átvette a teljes hatalmat, s csak most kezdődik el igazából a román dárídó. . . Számomra az volt a legizgalmasabb, amikor Feri bácsi elmesélte, hogy miként szöktek meg a börtönből. Én belealudtam, ők pedig valamilyenkor továbbálltak, a havasok felé vették útjukat. . .

Kedves Feri bácsit igen szerettem. Egyszerű ember volt. Székely harisnyában járt, és csizmában. Középtermetű és zömök. Nem sokat koptatta az iskolapadokat, de anyanyelvünkön kívül jól ismerte a románt, a németet, a jiddist, az olaszt és a szerbet is. No meg fejben úgy számolt, hogy más papíron se jobban. Elég gyakran megfordult a börtönökben, pedig soha nem politizált, csupán azt követelte szóban és írásban mindenütt, hogy Erdélyt vagy adják vissza az anyaországnak, vagy csináljanak belőle semleges, független országocskát.

Néhány nap múlva katonakocsi robogtak Szárhegy főterére, de civilruhásokkal, akik a falu bejáratánál lévő kétnyelvű helységnévtáblát egyre cserélték ki: Lazarea. Aztán lecseréltek minden más táblát is. . . Kiadták a parancsot, hogy a fészületet a néptanács előtt le kell dönteni, a főtéren a hősök emlékoszlopáról le kell szedni a márványtáblákat, ezután csak a román himnusz szabad énekelni az iskolákban, a templomot be fogják zárni, ha még egyszer elhangzik valamelyik magyar himnusz vagy a Szózat; össze kell írni a kulákokat; deportálni kell mindenkit, aki a parancsokat nem hajtja végre! A község vezetését leváltották, függetlenül attól, hogy kommunista volt vagy sem. Újakat hoztak a helyükbe. Ettek, ittak, dorbézoltak a szálláshelyeiken, s azt mondták, el kell kezdeni a román szocializmus fölépítését. . .

A lakosság számára furcsa és érthetetlen események követték egymást. Patríchit, aki tősgyökeres román volt, nemcsak leváltották az őrparancsnoki tiszteből, hanem le is tartóztatták, mert állítólag előre értesítette azokat a szárhegyieket, akiket neki kellett volna letartóztatnia; Szabó Józsefet, akit Sztálin Jósának csúfolt a falu, mivel szovjet katonai sapkát viselt, küldönc-

ként sem engedték be a község házára; Keresztes Ferencet, akinek a saját anyósa orosz nő volt, elzavarták az irodából; Hideg Vencel szabót, aki a felvonulásokon a leghangosabbar. szokott volt jelszavakat kiabálni, elküldték valamilyen tanfolyamra, hogy tanulja meg eredeti ideológiai anyanyelvét – a románt. Azokat a kerítéseket, amelyekre meszelővel ráírták, hogy szavazz a napra és éljen Kurkó Gyárfás; vagy ilyesmiket, hogy Márton Áron a mi lelkiismeretünk, le kellett azonnal bontani, vagy kátránnyal bemázolni. (Pedig akkor még Kurkó Gyárfás szabadlábos volt!)

Ezt a egész hosszú és unalmas, énközpontú bevezetőt csak azért írtam, hogy az olvasó megérthesse, miért robbant ki ebben az időszakban a szárhegyi zendülés, amit túlzás nélkül nevezhetünk lázadásnak.

S itt már nem a gyermekkori benyomások tolakodnak előtérbe, hanem a későbbi felnőtt oknyomozó kutatása is, amely nyilvánvalóan nem kielégítő, hiszen a belügyben őrzött dokumentumokhoz nem volt lehetőségem hozzáférkőzni.

Közvetlenül a menekülésből való hazatérés után a régi községtekintélyek visszafoglalták a széküket.

Nemsokára felsőbb utasításra kicserélték őket: egy-két tisztességes ember mellett a falu élére kerültek a hajdani naplopók, a munkakerülők, a megrögzött alkoholisták, akik egyből megtanultak dirigálni. Szárhegy azt mondta, eye fene, de legalább a mieink, majd megneveljük őket.

S most őket is leváltották, idegeneket hoztak helyükbe: Gossler, Munteanu, Ţepelus, Moşoiu, Mureşan, Roth Viktor, Anton, Şerban és ehhez hasonló nevéek foglalták el a régiék helyét.

Ezek valamennyien zsebükben és derékszíjukon pisztollyal járkáltak az utcán. Roth közben nekünk orosz nyelvet is tanított, egyenruhában, mindenkit pofozott, engem is; fasiszta ivadékoknak nevezte a tanítványait. Anton Emericnek volt egy másik neve is: Antal Elemér, aki szintén tanított – alkotmánytant. De inkább minket vert és az öreg parasztokat, délutánonként a község házában... A pincében.

Mi, gyermekek nagyon szemfülesek voltunk. Így azt is meghallottuk, amikor Roth Kardos Márta tanárnőre ráparancsolt, hogy „politikai követelmény, hogy ma éjszaka velem legyél!”. Ez az állami iskola udvarán hangzott el a nagyszünetben. Kardos Márta kikelt magából, visszautasította Rothot, mi pedig értesítettük a legényeket, hogy miről van szó. Így aztán, amikor Roth este biciklizett Mártához, meg kellett szenvednie a nekem adott pofonokért és a Mártát fenyegető veszélyért is: – egyszerűen a sáncban megbújt legények olyan kőzárpot zúdítottak rá, hogy leesett a kerékpárról és futásnak eredt... .

Ilyen apró-cseprő események fűszerezték a hétköznapiakat. De következők keserűbbek is: éjszaka a fekete autók elvittek egy csomó embert, név szerint néhányat említenék csupán: Czimbalmos Viktor, Oláh Tamás, Kónya Lajos, Fölöp Ferenc, Bartis Ignác, Anghi István, Anghi Albert, Sajgó József,

Keresztes István, Méth Ferenc, aki izrealita volt és mihelyt megtudta, miről van szó, öngyilkos lett.

A hír reggelre elterjedt.

Az emberek egyöntetűen úgy határoztak, hogy ezeket az éjszakai eltüntetések nem hagyják. . .

Ambrus József plébánosnál sokan gyülekeztek másnap este: semmi rosszat nem akartak, csupán úgy döntöttek, hogy fölváltva őrséget állnak a templomok, az iskolák bejáratánál, valamint azok háza előtt, akiket valószínűleg kiszemeltek. Egy legénycsoport közrefogta a főtéri hősi emlékoszlopot, egy másik a feszületet, megint egy másik kisebb egységekre szakadva az özvegyasszonyokra és a magányos nőkre vigyázott, hogy meg ne becselenítsék őket, ami már gyakori esetnek kezdett számítani, ugyanis az újonnan érkezett aktivisták ettől sem riadtak vissza. . .

Másnap népgyűlést rendeltek el a hatóságok. A főtéren rögtönöztek egy színpadot is. Nem beszédet tartottak, hanem kiadták a parancsokat: ettől a naptól kezdve érvénybe lépett a kollektivizálás, s aki nem áll be, osztályellenességnek tekintendő; aki templomba jár, vét az állam ellen; aki a régi magyar nyelvű könyveket nem szolgáltatja be, ellenséges propagandaanyagot rejteget s ezért büntetendő; mivel Szárhegy (is) Romániához tartozik, többé nincs helye a magyar feliratoknak; aki a budapesti (!) vagy nyugati rádiót hallgatja, bűncselekményt követ el; a község lakossága jelentse föl a kulákokat, a meghunyászkodókat, a szabotőröket, a párt ellenségeit, űzze ki a községből a papokat és a régi tanítókat, tanárokat; be kell zárni minden üzletet és mézártszékét, mivel az a régi kapitalisták találmánya; s ahhoz, hogy föl lehessen virágoztatni Szárhegyet, le kell rombolni mindent, ami régi. . .

És ehhez kérték a lakosság segítségét. . .

A színpadon szónokolt: Imest, Dolmayer, Vargancsik, Szopos, Roth, Antal, Gossler, Tpelus, Feier és mások. Levezényelték Gyergyószentmiklósról tapsológépezetnek az UTM-UAER (ifjúsági és diákegyesület) legharsogóbb tagjait. Palavits József, Kémenes Ármin, Blénesi Ernő, Ferenc Rezső, Kulcsár István és mások, akik azt kiabálták, hogy: – „Hol vannak a kulákok? Elbújtak a patkányok!” És fordítva is.

Néhány szót a fenti személyekről: Palavits József ma a marosvásárhelyi 23 August bútorgyár nyugdíjasa, Kémenes Ármin Csíkszeredában bankhivatalnok, két lánya Budapestre menekült, akik egyes erdélyiek kompromittálásával és alaptalan följelentgetésével (is) foglalkoznak; Blénesi Ernő Fazekas János személyi titkára volt, Ferencz Rezső a román belügy kötelékében „dolgozott”, Kulcsár István, mint néptanács-elnök, miután sok rossz fát tett a tűzre Szárhegyen, elhagyta szülőfaluját és Marosvásárhelyen a Számítógépgyárba került. . . A többiek is ilyen karriert futottak be.

Oszintén sajnálom őket, hiszen földijeim; ámíg Erdélyben éltem, gyakran találkoztam velük, s volt olyan is közöttük, aki Budapesten fölkere sett. . . De nem hallgathatom el, mert akkor nem lenne hiteles, amit írok.

S az, aki kicsit hazudik, nagy hazugságokra is képes! Ezért vagyok kegyetlen önmagammal és velük szemben. Mindenkinek vállalnia kell a saját életét! Utólag mindannyian azzal magyarázkodtak, hogy annak idején elveszítették a szép eszüket. Ez igaz. De nekem sok eszem volt, és egyetlenegy sem veszítettem el... Vajon miért?

De nem ez a szemérmetlen kérdés most a fontos, hanem valami más: ama emlékezetes népgyűlésre kirendeltek minket is, az iskolát. Ott álltam Marosfői Gyuszi bácsi (igazgató) és Ferenczyné Sipos Ilona tanárnő háta mögött, Nagy Zoltán magyar szakos tanárom mellett, aki később a gimnáziumban igazgatóm volt s akit csak áldani tudok emberi-pedagógusi nagysága és tisztasága, példamutató magyarsága (nem magyarkodása!) miatt. Mondtam Nagy Zoltánnak, hogy én innen most sürgősen elmegyek. Bólintott. Hazafelé, a Gát utcában, nekidőltem egy kerítésnek és zokogtam, hogy nekem ilyen magyar ismerőseim is vannak, mint ama szavaló-tapsoló gépezet...

Édesapám akkor, abban az időben ismét valahol hidat, vasutat épített, hogy „anyagilag is talpra álljon a család...” Tudtam, Édesanyám vár otthon... S mégsem mentem haza. Beléptem Tami játszótársamhoz, aki a Gencsi-családdal volt szomszédos. Mondtam neki: csináljunk röpcédulákat, hiszen nekik a nyárikonyhában rengeteg papíruk, tintájuk, festékük van, s az apja úgysem tudja meg, hiszen valahol Oroszországban sínylődik, mint fogoly. Tami mostohaanyja is bevezett az ötletbe. Meg is írtunk néhány cédulát, de irdatlanul otrombák voltak. Ilyesmiket írtunk: – Le az árulókkal! Védjük meg Szárhegyet! Ne romboljunk! Maradjunk magyarok! stb. – És hazamentem. Valami nagyot hazudtam Édesanyámnak, hogy eljátszadoztam az időt... Másnap az iskolában megmondtam két tanítómnak, hogy mit csináltunk. (Mivel élnek, a nevüket nem közlöm!) Órák után hárman fölmentünk Gyergyószentmiklósr a Stengel nevezetű bácsi műhelyébe. Megörvendtem. Itt rengeteg fölszerelés volt. Valami nyomdai szerkezet. Százával bújtak elő a gépből a röpcédulák: Magyarok maradunk! Fogjunk össze! Le a román vasgárdával! stb.

En kaptam egy hátizsákot, megtömve cédulákkal. A két tanárom bőröndben vitte, illetve hozta a „zsákmányt”. A falu bejárata előtt elváltunk. Én a hátizsákot a csűrben rejtettem el. Reggel lementem Tamihoz. Megmondtam, este fölragasztjuk a kerítésekre és a néptanács minden irodájába is bedobálunk néhányat.

Így is történt.

De a községháza szolgálatos szobájában ott kuksolt Kovács. Észrevett minket. Illetve, ránk is szólt...

Elszaladtunk. Tami is, én is. Haza. Ismét hazudtam valamit Édesanyámnak...

Másnap délben kezdték összeszedni az embereket. Számtalan fekete autó és zöld katonai kocsik rohangu. Helyesebben: már éjszaka elkezdtek, csupán még most is folytatták... A plébánia előtt téblábolt két autó... A kato-

nák közrefogták a kolostort és a templomot; más egyenruhások és civilek megrohmozták a gazdákat és kihajtották a állataikat az utcára. Egy civilruhás Színi Lajos író (szintén rokonom volt) szülőházából ölszámra hordta ki a könyveket és az udvaron meggyújtotta. . .

Valakik félreverték a harangokat. . .

Szárhegyen is akkor csámpáztatják meg a harangokat, ha nagy baj gyülekezik az égen vagy a földön. Szárazvillámok cikáztak a hegykoszorú falvai között. . . A nép hazatódult a mezőről, kezében villával, kaszával, ásóval, gyompiszkálóval, az otthonmaradtak pedig fejszével és villával fölfegyverkezve rohantak a főtérré, a plébániához, az iskolához, a hősök emlékművéhez és a kolostorhoz. Senki nem csinált semmit, csupán azt kiabálták, hogy az „idegenek kotródjanak ki a faluból!”. Négy detektív bement a plébániára és közrefogva vezette ki Ambrus József lelkiatyát. Ekkor Gurzó Kati néni elkiáltotta magát: – „Jó emberek, hát ti gyávák vagytok? Ne engedjétek a papunkat elvinni!” Az egyik detektív pisztolyt akart rántani, de Fölöp Feri úgy kiütötte a kezéből, hogy a detektív is összerogyant. Mind négyüket útnak engedték, de fegyver nélkül, futásnak is eredtek, a tömeg kacagott a nyomukban. . .

A központi iskola első emeletén rejtőzött el Antal Elemér, de a szülők ott is megtalálták és kidobták az ablakon; állítólag eltört a bokája, amit nem hiszek, hiszen remekül tudott futni az erdő felé. . .

A községházára is behatolt a tömeg, elől ment Czibalmas Károly, Czibalmas Balázs, a két testvér, nyomukban Fülöp Bálint, Csergő Dénes, Szopos Károly (nem rokona a szekus Szoposnak!), Csergő István és mások. Az íróasztalok fiókjából előkotorászták az adóíveket, a följelentéseket, a tartozási nyilvántartásokat, és elégették az összest, sok más egyéb irománnyal együtt. Szerencsére valamit nem égettek el: a besúgók névsorát, amelyre a párttitkár vasszekrényében bukkantak rá, valamint arra a bukaresti belügyi átiratra, amelyet Florin Tudor írt alá és arról szólt, hogy a román belügy karaván-mozis alkalmazottait szívesen kell fogadni és támogatni „munkájukban”. Ekkor értették meg az emberek, hogy miért jött mostanában olyan sok mozi-karaván Szárhegyre. . .

A szabadtéri színpadot lerombolták. Ez így igaz, meg az is, hogy a bukaresti vezetőség kinagyított fényképeit a biztonság kedvéért szintén elégették, azt gondolván, hogy így soha nem támadnak föl.

A harangszót messzire elviszi a szél, s különösképpen ha lóhalálában székelyleg legények viszik a szájukban. . . A szárhegyi zendülés híre így jutott el Remetére, Ditróba és Alfaluba, ahonnan hamarosan kisebb-nagyobb csoportok érkeztek segíteni a szárhegyieket. . . Csiky Náci bácsi, aki szintén rokonom volt székely módra, hiszen Édesanyám ötödik unokatestvére keresztlányának a sógornőjét vette feleségül – vasmacskákkal fölmászott a póznafára és elvágta az összes be- és kivezető telefondrótot, a nép megtapsolta, de engem bántott, hogy miért nem vagyunk közelebbi rokonok. . .

Ezután a futballpályára loholtak és szélnek eresztették az oda beteretelt marhákat, juhokat és lovakat, így megmentvén őket a pártaktivisták, a szexusok, a besúgók szájától és étvágától. Az állatok hazaballagtak, mindegyik a maga saját portájára.

A kereszteteket visszazegeztek az iskolák falára; a hősök emlékművét körberakták még több virággal; a régi utcablák helyére magyarul fölírták a régi utcaneveket; visszacserélték a régi községtáblát; az egész falu a főtéren elénekelte a Székely és a Magyar Himnusz; Illyés Sándor kőműves, volt illegalista beszédet tartott, hogy mi valódi szocializmust és magyar-román barátságot akarunk; és nem fasizmust! Mindenki megtapsolta, s egyből ott helyben megválasztották, illetve kikiáltották párttitkárnak, bírónak, mindenhatónak. . . Még a plébános is áldását adta Illyés Sándor „választási” győzelmére, aki többek között azt is kinyilvánította, hogy Szárhegy először lássa el önmagát gabonafélékkel, ptyókával, hússal, építőanyaggal és mestereberekkel, a fölösleget pedig hasznosíthatja az állam. . .

Néhány katona illedelmesen bekéredzkedett a házakhoz, enni- és innivalót kért, többen levették egyenruhájukat és nekivágtak a hegyeknek, hiszen valahol az ő szüleikkel is ugyanazt tették, amit ők a szárhegyiekkel. . .

Nyomasztó, sejtelmes csöndet gyömöszölt az éjszaka a házak közé.

Hajnaltájt harci zajokra ébredtünk.

Rakétákkal világították ki a falut; járőrök masíroztak az utcákon; gépfegyverek csörömpöltek egy-egy utcasarkon, még az ágyúk sem restellettek felbömbölni a kertek alatt. . .

„Komoly” katonai egységeket rendeltek ki Szárhegy „védelmére”. A főtéren fölállítottak három gépágyút; a falu mindegyik bejáratához kettőt-kettőt; egy falkányi tankegység ólálkodott a Holtárokban; géppisztolyos katonák jártak házról házra és szedték össze a férfiakat; az ugató-csaholó kutyákat lelőtték; a jajgató-síró asszonyokat és lányokat puskatussal csillapították, s ha nem csitultak, akkor beállították őket is a férfi-konvojba; ahol zárt ajtóra bukkantak, betörték; a „bűnösöket” a községháza udvarába és a várkertbe lökdöstedék be.

Fülöp Juli néni, aki a legszakértőbben sütötte a ptyókát hamuban, beti-pegett hozzánk siránkozva, hogy „hát a nép jóformán semmi rosszat nem csinált, s akkor mért e nagy büntetés?” Emlékezetem, de a dokumentumok szerint is, egyetlen aktivistát, katonát, tisztet vagy besúgót sem öltek meg ekkor Szárhegyen!

Későbbi összeszámolások igazolják, hogy 1459 férfit és nőt tartóztattak le szülőfalumban; Alfaluban 173-at, Ditróban 81-et, Remetén pedig 235-öt.

A szárhegyi községháza udvarán halálra kínozták Czibalmos Károlyt és Czibalmos Balázst; Szopos Károly egyetemi hallgatót, aki otthon tartózkodott, a vallatással örülségbe kergették; Csergő Dénes bácsit útközben Gyergyószentmiklós felé az autóban gyötörték halálra; Gurzó Kati néninek kitépték a haját, akárcsak Bartis Ilonkának is; a többieket, Ambrus Józseffel

együtt az ország különböző börtöneiben „szállásolták” el, néhány hónaptól kezdve több esztendőre. Közülük 319 személy soha nem tért vissza...

Ismét elférfiatlanodott Szárhegy!

A kereszteket leszedték, a telefonhálózatot megjavították, a besúgók lajstromát most már biztosabb helyre zárták, a Milicián az emeleti ablakokra is rácsot tettek, a házakból és az iskolából teherautókkal vitték el a könyveket, a községtáblát kicserélték, a kollektivizálást elkezdték, a többi papot és barátot is összeszedték és „elvitték”, a külhavasokat és az erdőket átcsatolták a román megyékhez, az állatokat elhajtották, a padlásokon (hiukban) és pincékben meghúzódo kevéské ennivalót elrekvirálták, Bérest a Cárina (Ferenczyek) utcájában a saját lakásán megölték, Oláh Antal volt tanítómát és községi tisztviselőt az otthonában meggyilkolták, Orosz Balázst a hegyoldalban agyonlőtték, nagyapámat főlháborodása közepette vitték el, „megpuhítani”, Laczkó Kálmánt a vonat elébe lökték; Csiky Náci főlakasztották a saját csűrjében s aztán ráfogták, hogy öngyilkos lett; Páskuly bácsit, Édesapám volt katonabajtársát leöntötték fáradtolajjal és elégették... Nincs erőm tovább sorolni...

Mindezt valaki másnak kellene megírnia, annak, akit személyesen nem érintenek ezek az „események”. Számomra önkínzás, de összeszedem minden erőmet, s mert idetartozik, megírom az én letartóztatásomat is, de nem úgy, mint a börtöntörténeteimben, hanem másként: azokról szól, akikről senki sem beszél, pedig hősök voltak...

Röviden tehát. Engem is letartóztattak. Durván. Bikacsökkel. Egy elkobzott borjúval együtt vittek föl összekötözve a gyergyószentmiklósi Siguránfára (Securitate-ra), a Bikás utcába. A Securitate-n, természetesen, agyba-főbe vertek, ezt most nem részletezem. Kiderült, hogy Kovács jelentett föl, a följelentést megerősítette Tami mostohaanyukája, hogy mentse fiát... Kovácsot a néptanácsnál aztán előléptették, Tamiék pedig elsőként álltak be a kollektív gazdaságba... Engem Édesanyám mentett ki tekintettel kiskorúságomra, 12–13 éves voltam, valamint a Kurkó Gyárfás még létező mítosza és Illyés Sándorék, akik arra hivatkoztak, hogy a családunk egyaránt rejtett el annak idején zsidókat, németeket, katonaszökevényeket, román üldözötteket, volt illegalistákat és így tovább. Valószínűnek tartom viszont: kiszabadulásomban az is közrejátszott, hogy úgy elkínnoztak, már beszélni sem tudtam, s ha agyonverték volna, sem adtam volna ki két tanáromat, Stengeleket és Tamit... Szabadulásom után Édesanyám hetekig ápolgatott az ágyban Szatmári gyógyszerész bácsival és a falusi orvossal együtt. Sőt, a javasaszonyok még vizet is vettek, hogy meggyógyuljak, a templomban pedig imádkoztak érettem...

Nem akarom megismételni mindazt, amit már a börtönnaplómban is leírtam, de mégis ide kívánkozik valami: az egyik vallatóm ezt mondta: „a székeleyek eszére van szükségünk, de a lelkükre nem, azt ki fogjuk ölni belőlük...”

Egy másik észrevétel: ugyanazok, akik Szárhegyen kiprovokálták a zendülést, voltak nagyjából a vallatók is. Tehát pártaktivista, szekus és besúgó ugyanazt jelentette. . . Ekkor örökre kinyílt a szemem. . . S ekkor fogadtam meg, hogy egész életemen át a megaláztatás ellen, az emberi méltóságért és a szabadságért fogok harcolni. . .

Most pedig hadd soroljam föl a vallatók, a kínzók és a foglárok névsorát, amely nem teljes, de így is valamelyes képet ad arról, hogy a hatalom miként játszotta ki egymás ellen a nemzetiségeket és a románokat: Szopos, Bartalis, Dolmayer, Gossler, Imets, Vargancsik, Palavits, Roth, Munteanu, Tepelus, Danceanu, Feier, Nagy, Rubics, Simionescu, Tanase, Olteanu, Markovics, Pulika, Schuller, Szenkovits, Benedek, Osztrovics, Hajdú, Csernovicz, Hegedűs, Kémenes, Rosca és mások.

(Ezeket a neveket egyrészt már akkor ismertem, a többit utólag azonosítottuk.)

Na és? Mit csináltak ezek az állig fölfegyverkezett „fiúk”, akik hol munkásruhában, hol egyenruhában, hol polgári ruhában jelentek meg?

Csak azt írom le, aminek tanúja voltam! G.V.I. menyasszonyt kiterítették a pincében; lefogták, és heten mentek rajta át, egymás után. . . G.V.I. elájult. S még akkor sem hagyták békén. Akkor az egyik pribék rápisilt. . . Igen, magyarázkodó Utókor, ez megtörtént, s engem odaállítottak, hogy nézzem végig!

G.V.I. kibírta ezt is. Szerencsére, mindent őszintén elmondott jövődöbeli férjének, aki nemcsak megértette, de segített neki valahogyan feledni a „történeteket”, összeházasodtak, három gyermeknek adtak életet, ma is jó barátaim, nagyszerű emberek. Ők nem települtek át!!!

Cs. A-nak, Isten nyugtassa, az egyik pribék azt mondta, hogy mivel neki nem áll föl most az „izéje”, hát megpróbálja egy söprűnyéllel. . . Meg is próbálta és Cs.A. belehalt, a nevét még nem írhatom le, a család kérésére, mivel nekik kellene elviselni a következményeket.

A Gáll Anti bácsi neve viszont nem titok! Ő kért meg rá, hogy „Ferike fiam, amit láttál, írd meg, az Úristenit, hadd tudja meg a világ, hogy min mentünk keresztül! Mert könnyű Washingtonban, Londonban, Párizsban és Moszkvában dőzsölni azoknak, akik kiszolgáltatták ezt az ezermester, becsületes népet Bukarestnek!” Szegény Anti bácsi, még vallatás közben is káromkodott: „Az Úristen szakassza meg a nyakatokat! Semmirekellő banda vagytok! A szent marxizmus nevében ki akartok irtani minket, székeleyket! Óh, hol vagy te Lenin! . . .” De ekkor már elájult. Ugyanis Gáll Anti bácsit megfogták, a fejét bedugták abba a kályhába, amelyben elégették az elkobzott könyveket. . . Megperzselődött az egész arca. . .

Kristaly Áron üvöltözött, hogy mindent bevall, ha még egyszer láthatja a fiát. Erre föl Imets a tenyerében két szemgolyót hozott az apának, mondván, hogy ezek a fia szemei. . . (S ez így is történt!)

A Securitate pincéjében vegezen voltunk: férfiak és nők, sajnos, ekkor

már én is férfiú voltam. . . Megszűnt minden távolság a két nem között. . . Ott mindenki „csak” ember volt. . . Amikor kiszólítottak valakit, borzalom fogott el mindnyájunkat, s amikor belöktek valakit a vallatások után, kétségbeestünk. . .

Egyik nap a pince lejárataának a felső lépcsőjén megjelent Imets, s ezt mondta: „Ti nem vagytok emberek! Titeket ki kell irtani. Hát gondoskodunk róla, hogy többé ne tudjatok gyermekeket csinálni!” És kiszólította a férfiakat. Hála Istennek, én nem kerültem be a férfiak kategóriájába. Nem tudjuk, mit csináltak velük, azt viszont tudom, hogy soha többé az életben nem láttam viszont őket. . . Név szerint: Küsmődi, Birtók, Gencsi, Nagy Kis Lajos (neki a nevét e furcsaság miatt tartottam észben), Csartos vagy Csatlós, már nem emlékszem, Boros vagy Borsos (?) és még néhányan. . .

Az egyik nő-pincetársunkat szólították. Éjfél után gurították vissza a lépcsőkön. Ha jól emlékszem, Hedvig Bajernak vagy Bauernak hívták. (Kérem, bocsásson meg, kiírom a nevét; nem tudom, hol létezik. . .) Tartásosan ment föl a lépcsőkön, s hogy nézett ki a vallatás után. . . Csupa vér volt. . . A ruhát letépték róla. . . De közöttünk nem volt álszemérem. . . Vízért kért, félig alétan. Nem volt. Megvertem az ajtót, hogy adjanak vizet. Az ór, Kémenes, az arcomba rúgott. . . Hanyatt estem. Ekkor egy Suciu nevezetű, maroshévízi román ráüvöltött az órra, hogy ha nem adnak vizet, akkor ő fölvégja az ereit!

Az ór beröhögött. Suciu fölvégta az ereit. Meg is halt. De nem adtak vizet. . .

A sarokból föltápáskodott egy úriemberféle, s azt mondta, hogy ő orvos. Stromfelnek hívták, a fölszólítgatások szerint. Nem emlékszem pontosan. Odajött. A hölgy vérzett a lába között, a mellét fölhasogatták. Az orvos megkért, vessem le a pici gatyámat, le is vettem, és maradtam a rövid szárú kis zöld nadrágomban. Az orvos a bugyimat elhasogatta, egy részét behelyezte a nő lába közé, az ingem foszlányaival pedig bekötötte a mellét. . .

Ekkor lökték be a pincébe Sajgó Péter bácsit, aki félig pityókás volt, magyarán: ittas. Valamelyik zsebéből előhúzott egy üveget, s ránk parancsolt, hogy mindnyájan igyunk belőle egy kortyot, és ne csüggedjünk, mert „ez a szemét társaság már érzi a veszét”, hamarosan szabadulunk. . . Nekem pedig azt mondta, hogy én még kölyök vagyok, menjek haza édesanyámhoz, bújjak a szonyája alá, nekem nincs mit keresnem a felnőttek között, hiszen azt sem tudom, milyen fán terem az élet. . . Az orvos Hedvignek töltött a szájába, aztán a pálinkával lemosta az egész testét. Hedvig jobban lett. . . Másnap fölvezették. Eltűnt. . .

Sajgó bácsi elkezdett követelőzni az őrseggel szemben, hogy neki hozzanak szalonnát, kenyeret, hagymát és pálinkát, mert máskülönben ő nem hajlandó a pincében maradni, de jaj annak az órnek, aki beárulja a feleségének, hogy mennyit ivott meg! Aztán elkezdett heherészni, hogy nem kell megijedni „ezektől a vackoktól, mert hamarosan jönnek az amerikaiak vagy

a szovjetek, akár a magyarok, csak ki kell tartani” . . . S olyasmit is mondott, hogy neki van egy ukrán őrmester barátja, s ennél fogva ő sérthetetlen . . . Ott, előttünk lótték föbe, a fülén keresztül . . .

Megérkezett Imets, ő volt a legfélelmetesebb pribék: magas, fekete, göndör hajú, ironikusan simulékony, és megjátszotta a művelt embert. Kiszóli-tott. Most nem fontos az én megkínztatásom, de azóta gyűlölöm azokat a férfiakat, akik szépelegnek és önmaguk fizimiskájával vannak elfoglalva . . .

Visszagarítottak a pincébe. Elviselhetetlen volt látni a vallatásokat . . . Mivel már fönt az irodákban nem győzték, már a pincében is vallattak . . . Szopos hozott három röpcédulát, és rám parancsolt, hogy egyem meg! Meg-ettem. Olteanu elem tett egy piros-fehér-zöld szalagot, hogy egyem meg. Megettem.

Amit végignézttem, úgy hatott, mint valami fölfoghatatlan látomás. Pedig a saját bőrömön éreztem én is . . . Aztán, amint említettem volt, kiszabadultam . . .

Szárhegy azóta is gyászolja halottait, s én gyászolom szülőfalumat, Szárhegyet . . . De ma sem értem meg az emberi hitványságot, a hazugságot, a följelentéseket, a gyűlöletet, a csalást, a törtetést, a karrierizmust és más egyebeket . . . Akkor, ott tanultam meg, hogy egy embert úgy is meg lehet gyilkolni, ha megcsalják, ha hazudnak neki, ha csapdába csalják . . . Azóta egy hatalmas havasi csúcsnak érzem magam, amelyről lepereg a szenny, a mocsok . . .

S azóta tudom: az embernek egyetlen szentsége van: a BECSÜLET. Ez illesse az én szülőfalumat, Szárhegyet és gyermekkorom varázsféskét, Csíkszentdomokost is. Mert ezektől az emberektől merítettem hitet, önértetet, nemzeti öntudatot, akárcsak Szilágyi Árpád, Bíró Árpád, Kercsó Pista, Laczkó Misi, Korpos Lajos és a többiek, akiket majd évtizedek múltán ítélték sok-sok évi börtönre a hajdani szárhegyi zendülésben való részvételük miatt.

Befejezésül: voltak román, zsidó, német, örmény, cigány, szerb, lipován, görög stb. vallatóim a későbbiek során is, de ugyancsak voltak magyar, zsidó, görög, török, szerb, lipován, cigány cellatársaim is . . . És nem téveszték össze egy népet a vezetőjével!

Arra kérem a történészeket, hogy igazítsák ki e visszaemlékezésemet és bővítsék is, ha módjukban áll. Ha valahol tévedtem, írják a tizenéves gyermek rovására . . . S ha valaki átutazik Szárhegyen, gondoljon arra, hogy minden családból hiányzik valaki . . .

Azt hiszem, a világtörténelemben nem fordult még elő egy olyan eset, mint az 1947–48–49-es szárhegyi zendülés: emberi-nemzetiségi jogok visszakövetelésének a borzalmas megtorlása, ami még ma sem ért véget . . .

Egy fogadalom, amely eddig titok volt

Az az első letartóztatásom meghatározta egész életemet. Ott, a Securitate pincéjében, az agyonkínzott emberek között határoztam el, és örökre, hogy utolsó lehetemig harcolok a megaláztatás, az elnyomás ellen – a szabadságért, a méltóságért.

Ezt meg is mondtam Édesanyámnak, aki azt válaszolta, hogy a legtöbbet akkor tehetem, ha becsületes ember maradok és tanulok. Amikor már jócskán felépültem, eljóságozkodta nekem: büszke arra a falu előtt, hogy senkit sem árultam be. A fontos az, hogy a sok munka közben is valósággal faltam a könyveket, dicsérő oklevéllel végeztem az osztályokat, egymás után nyertem a helyi, a rajoni (járási), a tartományi irodalmi és történelmi versenyeket. És sportoltam, kitartóan. Módszeresen tanulmányoztam a magyar, és a világtörténelmet, közben kijegyzeteltem Kantot, Hegelt, Zsdánovot, Lenint, Sztálint és a Bibliát. Tudatosan készültem a felnőtté válásra. Arra, hogy magamnak tett fogadalmamnak eleget tegyek. Mindenáron tovább kell tanulnom, még akkor is, ha nem szeretem az órarendet, az iskolát. . .

De, amikor eljött az ideje, nem merészeltek fölvenni a gyergyószentmiklósi Állami Gimnáziumba. A titkárnő nem akart beírni – „felsőbb utasításra”. Aztán Páll Vilmos, Karácsony Zakariás, Basilides Tibor, Hegyessy János tanárok – a gimnázium vezetője – rájöttek arra, hogy az a bizonyos nőszemély az utasítást az ő hátuk mögött kapta a Securitatétól. Édesanyám ekkor megfogta a kezemet és elvitt Csíkszeredába. Ott sem írtak be. Onnan Székelyudvarhelyre mentünk, s ott is elutasítottak. Végül két „lehetőség” között kellett volna választanom: Bukarest vagy Kiev. Megtagadtam. Ekkor Orosz Kálmán országos tanfelügyelő eljött a lakásunkra, a konyhaasztal mellett Édesanyámmal megfogalmazták a kérvényt. Orosz elvitte Bukarestbe. A tanév már rég megkezdődött, amikor fölvettek a gyergyói gimnáziumba.

1952 őszén jött Pulika Andor orosz szakos tanár (a nevét Pálffyra változtatta később). Az osztály előtt kért, hogy föltétlen adjam oda neki a verseimet és a naplójegyzeteimet, mert Kolozsváron Faragó József (folklor tudós, a Kolozsvári Folklorisztikai Intézet akkori igazgatója), valamint az Utunk szerkesztője szeretne közölni az írásaimból. Egy paksamétát vittem be másnap a tanáromnak, aki állandóan dicsért, olyannyira, hogy sokszor feszelevezett is. Vártam, mi lesz a véleménye próbálkozásaimról, annak ellenére, hogy előzetesen már több írásom jelent meg különböző lapokban, folyóiratokban. Egy hét múlva beráncigáltak a Securitaté-ra, a gimnázium szomszédságában volt, most is ott van. Kiderült, hogy a tanárom, Pulika Andor az összes írásomat átadta nekik. Elöttem dobálták be a kályhába valamennyit és elégették. Aztán megvertek, és visszaküldtek a gimnáziumba. S ezzel el is intéződött a dolog.

Ezután mégis megválasztottak a gimnázium irodalmi és tudományos köre elnökének. Én a körnek a Berzsényi Dániel nevet adtam. Megbízta a faliújság szerkesztésével. Ott sem volt baj. Aztán ismét lehívták az aligazgató irodájába, aki egyben párttitkár is volt, Nagy Lajosnak hívták. Ott vártak a szekusok. Keresztkérdések stb. Kiderítették, hogy Berzsényi földbirtokos volt, tehát kulák, és revizionista, mivel Magyarországnak nincs tengere és mégis tengerre szólította a magyarokat. Én próbáltam nekik megmagyarázni, hogy ki volt Berzsényi, de különösen az egyik, egy Feier nevezetű túlságosan arrogáns volt, amolyan polihisztor, minden szavamra azt válaszolta, hogy „kuss”!. Aztán a városi párthoz hívtattak. Néhány nap múlva ismét szekusok jöttek éretem. Itt már a faliújság is szóba került, mert írtam egy verset Oda a haladó szellemű káposztahernyóhoz címmel, és ki is tettem a faliújságra. Nagy Lajos rám ripakodott, hogy vegyem le. A verset Fülöp Attila diáktársam meg is zenésítette. Mindenki tudta, hogy a vers kiről szól. Ez érdekelt őköt, már nem is a kulákosított Berzsényi, aki „revizionista” volt. Na, ekkor nem tréfáltak, alaposan helybenhagytak. Tapasztalnom kellett, hogy a szekusok között sok új ember van, akik törnek a magyar nyelvet. Egyszer vigyorogva belépett egy civilruhás, s ezt mondta: – „Itt a letartóztatási parancs!” Érdekes módon, nem ijedtem meg. Magam sem tudom, hogy miért nem. A lábamat összelakatozták, a kezem szabadon maradt, otthagytak egyedül az irodában, előmbe tettek rengeteg papírt és írószerszámot, megparancsolták: gondolkozzam és írjam le: – mit akartam mondani az alábbi versemben? Mit írhattam volna? Parafrazeáltam a népköltészetet.

Kiskertembe szekus tisztet ültettem,
Reggel-délben forró vízzel öntöztem,
Mégis kinőtt a két keze s hej lába,
Kötelet a szekus tiszték nyakába!

A vers gyenge volt, s mégis felbőszítette őket. Nekem estek, de egyszer belépett egy idősebb tiszt, intett a pribékeknek, hogy menjenek ki, azok szót fogadtak neki, ekkor leült velem szembe, s azt mondta, hogy kár értem, tönkretettem az életemet, a börtönben fogok elrohadni, deportálják a szüleimet. . . Aztán kikérdezett, hogy mi nem tetszik nekem a rezsimben? Elmondtam őszintén, hogy a proletár internacionalizmus leple alatt romanosítanak; az osztályharc leple alatt szétverik a magyar közösségeket, a szabadság hirdetésének leple alatt szedik össze az embereket, s tulajdonképpen engem is csak azért tartóztattak le, hogy megfélemlítsenek másokat, hogy senki ne merészeljen beszélni, megmoccanni se. Azt mondta, hogy én még nem látok tisztán, de a rendszernek szüksége van az olyan jó fejekre, mint az anyém, csak ki kell ölni belőle a rossz gondolatot.

Szavának is állt. Agyba-főbe ütött. Tudatosan hergelte önmagát, hogy dühbe guruljon. Otthagytott. Valami hangok szűrődtek be. Valaki a másik szobában azt üvöltözte, hogy „bolondok vagytok. . . ez a kölyök megnyerte a versenyt. . . holnap mennie kell az országos döntőre. . . ez nekünk szé-

gyen, hogy egy ilyen eminens tanuló így gondolkodik. . . át kell nevelni, de nem úgy, hogy agyonveritek. . .”

Jöttek is, leszedték a lábamról a lakatot, bevitték egy WC-be, hogy mos- sam le az arcomat. Aztán, szokás szerint, azt mondták, hogy „pofa be!”. És elengedtek.

Bartók Anna pedagógusnő és Ferencz László pedagógus vettek pártfogá- sukba a bentlakásban. Hidegvizes borogatást raktak rám. Anna megvarrta a nadrágomat, amit valamelyik félig lehasított rólam.

Másnap hazamentem Édesanyámhoz. Lehazudtam a történeteket. De mivel otthon is jártak házkutatást tartani, ő már sejtett mindent. Az ő csizmá- jában mentem az országos irodalmi versenyre. Megnyertem. Gorkijtól Az anya című regényt kellett elemezni.

Egy darabig békén hagytak. Egyszer órán azt mondta nekem dr. Ordent- lich Carol román szakos tanárom, hogy szünetben beszélni akar velem. Így is történt. Arra kért: „bármilyen ellenséges megjegyzést észlelek az osztály- ban vagy a bentlakásban”, jelentsem neki. Én nem válaszoltam semmit. Ő idegeskedett: gondolkozzam, ne legyek ostoba; menjek át a román tagozat- ra, és akkor előttem a jövő. . .

Este összehívtam a fiúkat. Keresztes Ernő, Bányász Géza, Stefáni Mátyás, Kerekes Gyárfás, Gáll Ferenc és a többiek összegyűltünk a melléklépcsőház- ban, valamint Erszény Pál és Fülöp Attila, Varga Vilmos, akikről majd még szó esik. Elmondtam nekik, hogy dr. Ordentlich Carol engem arra akar rá- szedni, hogy spiclikedjem neki és iratkozzam át a román tagozatra. Rövid tanakodás után úgy döntöttünk, hogy Ordentlichet meg kell vernünk. Volt egy nője a városban. Meglestük, mindig újsággötegeket és italt vitt a hölgy- nek, aki a Tekerőpataki utcában lakott, a vágóhíddal szemben. Nyomon kö- vettük. Távolról. Tényleg oda ment. Mi éjfél utánig vártuk, hogy kijöjjön onnan. De nem jött. Ott hált. Másnap ismét a nyomába szegődtünk. Előze- tesen megkértem egyik barátomat, Jakab Lajos zenetanárt, aki most a Ko- lozsvári Opera énekes, hogy segítsen megverni azt a barmot. Jakab Laji szo- morú dolgokat mondott nekem: Ordentlich zsidó, megjárta a megsemmisít- ő tábor, megzavarodott, látnom kellene, hogy baj van véle. Nagyon meg- sajnáltam. Összehívtam ismét a fiúkat. Kértem, hogy ne verjük meg. Nem is bántottuk. De hogy mi lehetett a dolgok hátterében, nem tudhatom. Tény, hogy egy szép nap eltűnt. Sokan azt állították, mint például Gorove bácsi, a kantinfelelős, Ordentlich abba bolondult bele, hogy a Securitate állandóan gyötörte: dolgozzon nekik. . . Ki tudja a valóságot?

Egy nap behívtak a szekura, kikérdeztek: miért követjük a tanárunkat? Hirtelenjében azt válaszoltam, azért, hogy ne csináljon valami bolondsá- got, mert bolond. Úgy látszik, el is hitték. Látszatra! Elengedtek. Kiderült, hogy F.R. besúgott. Miután elvégezte a gimnáziumot, Bukarestbe került, ha jól tudom, ma is az elhárítóknál dolgozik. K.M. a vidék legvérmesebb besú- gójának a lányát vette feleségül, majd egy regáti nővel szűrte össze a levét, a

felesége tudtával. A szekusokkal ismét bajom támadt. De nem lett különösebb folytatása az ügynek.

1953. Azt hittem, jobb lesz, mint az előző esztendő. De nem! A magyarság felmorzsolásának a politikáját ekkor már csak a bolond nem látta. A gimnázium román tagozata a Moldvából és a Regátból behozott tanárokkal és diákokkal egyre gyarapodott, sőt még Dobrudzsából is hoztak belőlük. Elkezdődtek a lopások, a szekrényfeltörések a bentlakásban és a tantermekben, valamint a szertárakban. Főként fiúkat hoztak, akik macerálták a magyar diáklányokat. Az egyik gyűlésen felszólaltam, ahol jelen volt a gimnázium vezetősege és néhány pártkiküldött: ezt a folyamatot nekünk kell megakadályoznunk. Poenaru, a román tagozat igazgatója engem nacionalistának, sovínisztának és ilyesmiknek nevezett. Nagy Zoltán, aki nagyszerű pedagógus volt és akinek én rengeteget köszönhetek (nem tévesztendő össze Nagy Lajossal!), pártomat fogta, mondván, minekünk nem a románok ellen van kifogásunk, hanem a tolvajok, a rendetlenkedők, az erőszakoskodók ellen, s mi arról nem tehetünk, ha ezek a román diákok közül kerülnek ki. Nagy Zoltánt leváltották, mint igazgatót, megtiltották, hogy magyar nyelvet és irodalmat tanítson, engem pedig kirúgtak a bentlakásból, aztán gyalog jártam föl Szárhegyről Gyergyószentmiklósrá és vissza. De mielőtt kirúgtak volna, elkobozták a könyveimet. Páll Béla osztályfőnököm (nem tévesztendő össze Páll Vilmosossal!) hazahívott a lakására, és ott tartott politikai leckét, hogy javuljak meg, az osztályfőnöki órákon ne vitatkozzam véle, az ő segítségével tanulmányozzam a marxizmust és a román történelmet, s akkor ő engem előnyökben részesít, hogy mehessek tisztí iskolába. S azt is mondta, hogy ezt neki garantálta a párt és a Securitate. Én megkérdeztem, hogy magyar ember léte, miként beszélhet így? Ő leszidott, hogy én egy javíthatatlan reakciós vagyok. El akartam menni. Ekkor utánam kiáltott, hogy „menj az anyádba!”. Ekkor visszafordultam és nagyon elvertem, majd ráborítottam az asztalt. Betoppant a felesége. Elkezdett sikoltozni, hogy megölik a férjét. Az asszony is kapott néhányat. Aztán lehiggadtam s azt mondtam, ha besúgnak, a barátaim megölik őket, felgyújtják a házukat. És elmentem.

Néhány napig Páll Béla nem jelent meg a gimnáziumban. De aztán megjelent egy nagydarab férfiú. Szüneten voltunk. Mellém állt és rám szólt, hogy menjek véle. Sípcsonton rúgtam és elszaladtam, a bentlakás pincéjébe. Azt hiszem, hárman vagy négyen szedtek ki onnan, egy üres káposztás kád-ból. Ott helybenhagytak. És elmentek azzal, hogy másnap reggel kilencre jelentkezzem a Securitaté-n.

Én az éjszaka kimentem az Alsóerdőbe. Tudtam, ott bujkálnak azok, akik a börtönökből szöktek meg vagy a letartóztatás elől menekültek oda. Így beszélték a felnőttek. Eleget fütyörésztem, bandukoltam, de senkivel nem találkoztam. Már vissza is akartam térni, amikor megszólított egy szakállas ember. Összebarátkoztunk. Regáti román zsidó volt, Balau Mirceának hív-

ták. Jilavából szökött meg. Beteg volt. Hazamentem, elmondtam Édesanyámnak, aki fölpackolt valami szerény eleséggel és gyógyszerekkel, még a szomszédoktól is kért holmit. Vittem borotvát, ruhát is neki. De ekkor a forrásnál már ketten voltak: egy némettel, akit Stengelnek hívtak. Ő is valamelyik börtönből szökött meg. Egyheti hiányzás után visszatértem a gimnáziumba. Halmágyi gyógyszerészünk adott igazolást, hogy beteg voltam. Én mindent elmondtam Fülöp Attila és Erzsény Pál barátomnak. De nem mertek velem kijönni az erdőbe. S én se mentem. Több ok miatt. Elsősorban arra gondoltam, ha esetleg követnek engem, akkor rájuk viszem a szekusokat. Aztán félttem is, hiszen csapdába ejthetnek, lehetnek szekusok is. Egy másik tényező az volt, hogy nem akartam sokat hiányozni az iskolából. De a legdöntőbb érv, féltettem a szüleimet, arra gondolván, ha velem valami baj történik, akkor ők belebolondulnak.

S mit ad az Isten?! Egy szép nap az Alsóerdőben megismert börtönszökevény fogad a Securitate-n, ahová ketten vittek be. Azonnal megismertem. Rám vigyorgott, s úgy kacagott, hogy roskadt össze bele. Aztán elkezdett kérdezősködni, hogy mit kerestem az erdőben, ahol annyian bujkálnak? Nagyot hazudtam, azt mondtam neki: kezdettől fogva tudtam, hogy ő ki, s ezért segítettem. S hogy azt is sejtettem, hogy engem próbára akartak tenni. Pedig én az erdőbe csak azért mentem, hogy gombát gyűjtsék. Érdekes, ez a polgár nem vert meg. Meg se motozott, pedig a zsebemben, illetve a nadrágom hasában volt egy hosszú törkém. Azt mondta nekem, vegyem tudomásul: többé nincs Nagy-Magyarország, annak vége, s vége a magyarságnak is, a környező népek bekebelezik, verjem ki a fejemből a zöldségeket, térjek észhez: minden lépésemet figyelik: írjak románul, ő egyébként ortodox teológiát végzett és művelt ember. Soha el nem felejttem, amikor ezt mondta: – „Nem titeket kell megsemmisíteni, rátok szükségünk van, hanem a lelketeket!” Elbocsátott. Semmit nem kért tőlem. (Utólag tudtam meg, hogy a pártban ő felelt a szekusokért és hogy Dragusan Valernak hívták.) Visszamentem a gimnáziumba. Franciaóránk volt. Onnan vittek el. Imetsék. Csúful elverték. Úgy nem mertem hazamenni, nehogy megijesszem Édesanyámat. Átléptem Csíkszentdomokosra, a nagynénémhez, a Garados aljába. Imre unokabátyám szeretettel fogadott. Rengeteg vörösbort itatott meg velem, hogy helyrejöjjenek. Helyre is jöttem. Felültünk a lova hátára. Így mentünk Szárhegyre. Marosfő alsó felében egy rendőr megállított. Igazoltatott. Bemutattuk, ami papirosunk volt. Tovább-bandukoltunk. Ketten egy lóháton. A milicista utánunk lött. Szegény ló összebecsáklott. Imre megsimogatta és otthagya, amint ő mondta, jelképnek. . . S gyalog mentünk tovább. Haza. Hozzánk. A lakásunk zsúfolásig volt szekusokkal. Fölszedték még a kamra és a konyha padlózatát is. Aztán elmentek. Hátul a csűrben pedig ott lapult néhány menekült. Miután a szekusok távoztak, előjöttek ők. Azon az éjszakán folytatott beszélgetésekből derült ki, hogy az én két familiámban milyen rokonaim vannak: Márton Áron püspök, Kurkó Gyárfás demokrata,

Bodó Péter pap, dr. Karda Károly baloldali gyártulajdonos, Zakariás Áron munkás, Karda Imre bácsi feltaláló, Színi Lajos író, Bartis József nagybátyám juhásztor stb. Miután megmosakodtak, ettek, elsettenkedtek ki a havasokba. Apám azt mondta, hogy rossz időket élünk, s egy fejszét betett az ágy alá, egy nagy kést pedig a keze ügyében tartott. Alig feküdtünk le, megjelent a Securitate. Egyszerűen betörték a konyhaajtót. Nem bántottak. De felforgattak mindent. A nővérem, Gizike, mert azt kérte, hogy bánjanak civilizáltan velünk, kapott egy pofont. Elsiettek.

Másnap fölmentem a gimnáziumba. Ácsorogtam a folyosón. Miközben böngésztem a faliújság cikkeit, hárman fogtak közre. Elvittek. A szekun azt mondták: én fertőztem meg retrográd elméletekkel a diákokat. Nem vertek meg. Másnap sportversenyünk volt, s én az atlétikában erős voltam. Fájt a májam vagy a hasam. Csak két számban sikerült első lennem. A verseny után elvittek a szekusok. Veréssel kezdték, aztán kérdeztek meg, hogy néhány versem miért terjed az emberek között, másolatban. Mondtam nekik, kutya legyen az, aki érti őket. Egyik felől megengedik, hogy versenyeken vegyék részt, másfelől viszont veregetnek. „Beismerték”, hogy ez így igaz, de az is igaz, hogy én az irodalmi és tudományos körben egy szervezetet hoztam létre, melynek az a feladata, hogy álljon ellent a pártnak. Letagadtam. Nekik volt igazuk. Ekkor jöttem rá, hogy tulajdonképpen mi izgatja őket. Két nap múlva lemondtam a kör vezetéséről. Nem vállaltam semmilyen közösségi munkát. Nyilvánosan. De jó néhányan megegyeztünk abban, hogy mindig összetartunk. (Ez a fogadalom azóta is áll!) A város tele volt röpcédulákkal. Azt hitték, hogy én terjesztem. Nem volt igaz. Közben észrevettem: az egyik tanári-diák-KISZ-kiküldött-párt-összejövetelen csak románul beszélek. Ekkor fölszólaltam magyarul. Másnap elvitt a szeku. Most már hivatalosan is letartóztattak. Már megszoktam volt, hogy ilyenkor a „lecke” vagy ideológiai felvilágosítással vagy pofonokkal kezdődik. Vallatóm, aki egy elárvult magyar szót sem tudott, arról akart meggyőzni, hogy Petru Groza és Gheorghe Georghiu-Dej olyan utat jelöltek ki Romániának, amelyen mi magyar székelyek is boldogulhatunk, ha nem ragaszkodunk csökönyösen régi szokásainkhoz, anyanyelvünkhöz és istenünkhöz, Hadúrhoz... Ekkor mondtam neki, hogy valahol téved, hiszen a mi istenünk az ő istenünk is. Csak régen volt isten-sokaság... Nem tágitott az elképzeléseitől. Minket, magyarokat, valamilyen vad barbároknak nézett, akiket meg kell szelídítenie. Közben jópofáskodott is. Azt állította, hogy mi leromboltuk a román kultúrát, s az erdélyi templomokat, várakat a törmelékekből építettük föl. Majd pedig kifejtette azon véleményét, hogy engem végtelenül sajnál, hiszen engem elveszített a román nemzet, ugyanis, minden székely eredetileg román volt, csupán később elmagyarosodott, s most az ő céljuk viszatéríteni a székelységet anyanemzetéhez...

Elvettem magam. Nem sikerült alakoskodnom.

Megdühödött. Elkézdett sétálni az irodában. És kiabált: – Te nem is vagy

román! A románok kreol bőrűek! A románok nyurgák és fekete hajuk van! Te szőke vagy! Te csúnya vagy! Te... te...

Nem folytatta, mert bekopogott egy civil ruhás férfiú, aki papírt tett az asztalára. Szemem sarkából odafigyeltem, amikor aláírta. Világosan emlékszem kalligrafikus betűire: dr. Marius Teodorescu. A rangját nem tudhattam meg. Tehát, nem egy gyorstalpalt aktivista-tisztfeleség volt, hanem úgynevezett tanult ember... Ekkor fogtam föl: a megsemmisítésünk a céljuk, s ha kell, a saját fajtánkkal nyíratnak ki. Ekkor jöttem rá: túl kell járnunk az eszükön. Belülről kell felmorzsolni őket... Csak éppen nem ilyen világosan fogalmaztam meg magamban. Szörnyen teltek a napok. A pofonokat könynyebben elviseltem volna, mint a nemzetünkre zúdított rágalmakat, becstelenségeket. De nem vertek meg. Egy irodában aludtam, amelynek az ablakán rács volt. Az ajtót rám zárták. Nem tudtam fölfogni, hogy mit akarnak velem. Dr. Marius Teodorescu naponta órákat töltött el velem. Nem kérdezősködött, hanem arról beszélt, hogy a román nép milyen nagy embereket adott az egyetemes kultúrának és a történelemnek, hogy Románia ma már a Balkán térségében meghatározó tényező; a román nép jóságosabb és könyörületesebb, mint a magyar, hiszen a háború után Bukarestben nem végeztek ki annyi embert, mint Budapesten...

Ebben igaza volt!!!

– De ha annyira könyörületesek, akkor miért deportálják tömegesen a székelyeket, miért börtönzik be őket? – kérdeztem tőle.

– Ezt a titeket csinálják – válaszolta higgadtan. – Én román vagyok, és nem ütöttem hozzád. A beosztottam magyar, és ő vert meg téged, s megismételte volna, ha nem szólok közbe.

– Ha az ön beosztottja, akkor azt teszi, amit ön parancsol neki... – kockáztattam meg ellenvetésemet.

– Te gazember bacilus vagy, s az az egész fajtád! – üvöltötte, majd kiszólt az őrségnek.

Levittek a már jól ismert pincébe, ahol megverték románul, magyarul, zsidóul, németül, és polákul egyaránt...

Az ökölnék nincs nemzetisége! Dr. Marius Teodorescut az életben többé sohasem láttam. Hogy mi történt, mi nem, a hátam mögött, azt sem tudhatom. Közben több ujjlenyomatot vettem tőlem, de nem kérdezősködtek, csak vertek. Aztán egy nap fölcipeltek a pincéből egy úr elébe, aki egy asztal mögött ült és rám vigyorgott:

– Na, megpuhultál, fiacskám? – kérdezett ékes magyar nyelven.

Elsírtam magam. Úgy féltém, hogy a lábam is reszketett... Nem akartam belehalni a sok verésbe, hogy Édesanyámnak ne okozzak bánatot. Titokban hozzá imádkoztam, hogy segítsen rajtam, adjon erőt a tortúra elviseléséhez... Kicsit véres volt az ingem. Az úr észrevette, s intett az őrnöknek, hozzon egy másik inget. Lecseréltem. Az úrnak hosszú, fecskefarkú galérja volt, s én azon tűnődtem, vajon melyik halálra kínozott rab viselhette tegnap?

– Mi az?! Nem válaszolsz? – kérdezte az úr.

– De igen. Megpuhultam. Néhány nap óta véreset pisilek.

– Ez nem rád tartozik! Mondd azoknak, akik megverték! – üvöltötte, aztán fölállt, hatalmas tenyerével megfogta a fejemet, és úgy sziszegte: – Kár ezért a koponyáért. . . – Aztán visszaült a helyére, hivatalos pózt vett föl, és rám olvasta az átkot: – Téged valamilyen furcsa csodagyermeknek tekintenek. . . Állítólag olyan a memóriád, hogy sohasem kell tanulnod, mert amit a tanárok elmondanak, te óra végén vagy másnap szó szerint visszamondod nekik. . . Állítólag, amit egyszer elolvasol, soha nem felejtet el. Fejben hamarabb megoldod a matematikai feladványokat, mint a tanárnőd a táblán. . . Szeretnek téged a gimnáziumban, s akkor mégis mi nem tetszik neked?

– Semmi – válaszoltam halkán. – Ön magyar ember s akkor miért tőlem kérdi, hogy nekem, mint magyarnak, mi nem tetszik?

– Én először kommunista vagyok s csak azután magyar! Neked nincs jogod kérdezni! Én csak annyit mondhatok, hogy kár a te koponyáért. . . Sajnálalak. Látod, magyar létemre már Bukarestben dolgozom! De ez nem tartozik rád. Most szabadlára engednek ezek. De vedd tudomásul, az első botlásod végzetes lehet. . . Amikor ilyenekkel találkozom, mint te, szégyellem hogy magyar vagyok.

(Ennek az úrnak, erdélyi író barátaim kérésére nem írom ki a nevét. Esetben. Az úr a gyergyói gimnáziumban végzett, majd Bukarestbe került, belügyi szervekhez, aztán beavatták a nemzetiségi politikába, így lett titkárs az egyik romániai vezető politikusnak, akit később félreállítottak. . . Ez az úr annak idején abban mutatta ki megtértségét és lelkiismeret-furdalását, hogy romániai kiváltságos magyar közéleti személyeknek és egyes íróknak elintézte, hogy idő előtt megkapják autójukat, és segédkezett útlevelük megszerzésében is. Aztán főnökével együtt lepottyant a létra valamelyik felőfokáról. . . Eszköz-ember volt. Valószínű, ma már megjött az esze, de az egyszer elvesztette a becsületét, vajon újra visszaszerezheti? Ebben kevésbé hiszek, mert az elvesztés lehetősége mindig fennáll az olyan személyek esetében, akik eszközök voltak. . . Ez rendszerint a politikai és a hatalmi erőviszonyok széljárásától függ. . . Aki egyszer az ördögnek eladta a bőrét, mihába köt magára angyalszárnyakat!)

Szóval, kiszabadultam, de azzal a föltétellel, hogy el kell hagynom a gyergyói gimnáziumot és a szülőfalumat is.

Én úgy határoztam, nem megyek sehová. De ember tervez és a Securitate végez. (Bocsánat ezért a parafrázisért.)

– Mi az?! Nem válaszolsz? – kérdezte az úr.

– De igen Megpuhultam. Néhány nap óta vereset pisilek.

– Ez nem rám tartozik! Mondd azoknak, akik megverték! – üvöltötte, aztán fölállt, hatalmas tenyerével megfogta a fejemet, és úgy sziszegte. – Kár ezért a koponyáért... – Aztán visszaült a helyere, hivatalos pózt vett föl, és rám olvasta az átkot: – Téged valamilyen furcsa csodagyermeknek tekintenek... Állítólag olyan a memóriád, hogy sohasem kell tanulnod, mert amit a tanárok elmondanak, te óra végén vagy másnap szó szerint visszamondod nekik... Állítólag, amit egyszer elolvasol soha nem felejtet el. Fejben hamarabb megoldod a matematikai feladványokat, mint a tanárnőd a táblán... Szeretnek téged a gimnáziumban, s akkor mégis mi nem tetszik neked?

–Semmi – válaszoltam halkán. – Ön magyar ember s akkor miért tőlem kérdi hogy nekem, mint magyarnak, mi nem tetszik?

– Én először kommunista vagyok s csak azután magyar! Neked nincs jogod kérdezni! Én csak annyit mondhatok, hogy kár a te koponyáért... Sajnálak. Látod, magyar létemre már Bukarestben dolgozom! De ez nem tartozik rád. Most szabadlábba engednek ezek. De vedd tudomásul, az első botlásod végzetes lehet... Amikor ilyenekkel találkozom, mint te, szégyellem, hogy magyar vagyok...

(Ennek az úrnak, erdélyi író barátaim kérésére nem írom, ki a nevét. Ez esetben. Az úr a gyergyói gimnáziumban végzett, majd Bukarestbe került, a belügyi szervekhez, aztán beavatták a nemzetiségi politikába, így lett titkára az egyik romániai vezető politikusnak, akit később félreállítottak... Ez az úr annak idején abban mutatta ki megtértségét és lelkiismeret-furdalását, hogy romániai kiváltságos magyar közéleti személyeknek és egyes íróknak elintézte hogy idő előtt megkapják autójukat, és segédkezett útlevelük megszerzésében is. Aztán főnökével együtt lepottyant a létra valamelyik felső fokáról... Eszköz-ember volt. Valószínű, ma már megjött az esze, de az egyszer elvesztette a becsületét, vajon újra visszaszerezheti? Ebben kevésbé hiszek mert az elvesztés lehetősége mindig fennáll az olyan személyek esetében, akik eszközök voltak... Ez rendszerint a politikai és a hatalmi erőviszonyok széljárásától függ... Aki egyszer az ördögnek eladta a bőrét, mindhiába köt magára angyalszárnyakat!)

Szóval, kiszabadultam, de azzal a föltétellel, hogy el kell hagynom a gyergyói gimnáziumot és a szülőfalumat is.

Én úgy határoztam, nem megyek sehová. De ember tervez és a Securitate végez. (Bocsánat ezért a parafrázisért.)